

STANOVANJSKE SKUPINE IN DRUGE OBLIKE SKUPNOSTNEGA REZINDENČNEGA VARSTVA LJUDI Z DOLGOTRAJNIMI PSIHOSOCIALNIMI STISKAMI

(OKROGLA MIZA)

Gradivo je nastalo ob okrogli mizi, ki jo je ob svojem občnem zboru 19. januarja 1996 pripravila Altra (Društvo za novosti v duševnem zdravju) z naslovom *Perspektive razvoja skrbi za ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi težavami*. Dejansko je šlo za posvetovanje o usodi stanovanjskih skupin, obliki skrbi za ljudi, ki se je pri nas že precej uveljavila na različnih področjih, zlasti na področju skrbi za mladostnike s težavami pri vzgoji oz. iz neurejenih socialnih razmer, pozneje pa tudi za ljudi s telesno in duševno prizadetostjo. Od leta 1992, ko je takratni Odbor za družbeno zaščito norosti (sedaj Altra) ustanovil stanovanjsko skupino za oskrbovance Hrastovca, pa sta se ustanovili še dve skupini za ljudi s tovrstnimi težavami.

Okrogla miza je bila precej reprezentativna, saj so na njej sodelovali predstavniki večine ustanov in organizacij, ki se jih ta problematika tiče, razen morda predstavnikov lokalnih oblasti, ki so svojo odsotnost opravičili. Diskutirali so: državna sekretarka Anka Osterman z Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, svetovalka vlade Barbara Strajnar z Ministrstva za okolje in prostor, Marjan Vončina in Bojan Pucelj, direktorja devh centrov za socialno delo, Jadranka Čarapič, socialna delavka na Centru za mentalno zdravje, Jana Dragar, socialna delavka iz bolnišnice Polje, Mateja Kraševc, socialna delavka iz CSD Moste-Polje, Barbara Drofenik, socialna delavka iz stanovanjske skupine Šenta, Zoran Sedmak, socialni delavec, in Nevenka Močnik, socialna pedagoginja, oba iz stanovanjskih skupin Altre, Dušica Grgič, psihologinja iz CSD Moste-Polje, Jelka Škerjanec iz sklada Silva, Lado Hočevnar, predsednik društva Biva, Srečko Pavlič, socialni delavec iz zavoda Trate, Katarina Lavš, novinarka in

aktivistka na področju duševnega zdravja v skupnosti. Moderator je bil avtor tega zapisa. Ta je nastal na podlagi magnetograma okrogle mize, ki ga je pripravil Peter Murko. Poročilo predstavlja tekstovno obdelavo diskusije. Dodatki so minimalni, sklepi in predlogi izhajajo iz diskusije, formulirani pa so naknadno, z ustrežno avtorsko svobodo poročevalca.

Namen okrogle mize je bil razpravljati zlasti o umeščenosti stanovanjskih skupin v sisteme socialnega in zdravstvenega varstva in stanovanjske politike v Sloveniji. Tako smo pustili ob strani kup obravnavnih dilem in problemov, ki so sicer še vedno odprti in nerešeni, vsekakor pa so v tem trenutku manj pereči kot vprašanje, kako zagotoviti normalne materialne in formalne pogoje za delovanje obstoječih skupin in ne nazadnje za ustanavljanje novih, ki jih še kako potrebujemo.

STANOVANJSKE SKUPINE V SLOVENIJI

Danes je v Sloveniji nekaj več kot 20 stanovanjskih skupin, od tega približno polovica za mladostnike, ostale pa za druge skupine ljudi (telesno in duševno prizadete, ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami). Govorilo se je o ustanovitvi skupin tudi za starejše ljudi in za ljudi, ki so zasvojeni s heroinom. V Sloveniji deluje društvo delavcev v stanovanjskih skupinah *Biva*.

Veliko skupin organizacijsko deluje kot posebne enote v okrilju matičnih zavodov. Gre zlasti za vzgojne zavode, od katerih se je eden (Zavod Marjana Kozelja, ki je bil prej v Framu) povsem in zelo uspešno preoblikoval v grozd stanovanjskih skupin, v podobnem procesu preoblikovanja pa je

tudi predvorski zavod in zavod v Jaršah. Nekaj stanovanjskih skupin so ustanovila posamezna društva (Društvo paraplegikov, Altra, Šent), eno pa tudi center za socialno delo (Koper).

O stanovanjskih skupinah je bila 1991 izvedena posebna in obsežna raziskava (Flaker 1992). S to temo se je ukvarjala tudi raziskava *Načrtovanje razvoja psihosocialnih služb na podlagi potreb ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami na področju R Slovenije* (Flaker in sod. 1995), izvedena pa je bila tudi manjša evalucijsko-primerjalna raziskava o vplivu bivanja v stanovanjski skupini (Čačinovič Vogrinčič in sod. 1996). V našem prostoru sta bili objavljeni tudi dve publikaciji na to temo (Lačen 1990; Brandon 1993).

Trenutno je v socialnih zavodih najmanj 1.500 ljudi, ki po svoji starosti tja ne sodijo in bi potrebovali primernejšo obliko rezidenčnega varstva. Poleg tega je še najmanj 4.000 ljudi, ki se redno vračajo v bolnico in bi marsikdo med njimi potreboval to obliko vmesne obravnave.

STANOVANJE IN DUŠEVNA STISKA

Stanovanje je pogosto ključna okoliščina pri nastanku duševne stiske in tudi pri osifikaciji tovrstnih motenj. Hkrati pa lahko tudi zatrdimo, da rešitev tega problema večkrat učinkuje prav zdravilno. Poznamo zgodbe, ki so nam jih pripovedovali uporabniki psihiatričnih služb (Flaker in sod. 1995), ko se je človek v akutni duševni stiski, ker ni imel stanovanja, vozil z vlakom ponoči do Zagreba in nazaj. Ali ko je nekdo po triletnem bivanju v bolnišnici prišel domov in našel v svojem stanovanju podnajemnike; obrnil se je in se vrnil v bolnišnico. Veliko ljudi je ostalo v bolnišnici ali v zavodu deloma zaradi konfliktov v svojem okolju (sosedji, svojci). Življenje s starši ali drugimi svojci je težavno za vsakogar, za ljudi z duševno stisko pa še posebej. Prepiri so lahko povod za hospitalizacije, bolezen pa pretveza, da družina dobi več bivanjskega prostora. Dostikrat je razlog za hospitalizacijo ali namestitev v zavod banalen, kot npr. nezmožnost nekoga, da plača račun za

elektriko (pač pa mu socialna služba plača dosti višjo oskrbnino). Nasprotno pa smo bili velikokrat priča, da je stanovanje razrešilo dokaj hude konflikte, ki so tako rekoč vodili že v Hrastovec.

Skratka, pomanjkanje stanovanja je kot sprožilna okoliščina ali kot posledica pogost element v karieri duševnega bolnika. Pogosto so ogrožene njegove ali njene pravice, da ima kje biti, kam spraviti svoje stvari, si skuhati, povabiti prijatelje ali zgolj imeti mir pred svetom. Zato bi bilo treba po eni strani ljudem z dolgotrajnimi psihosocialnimi težavami zavarovati in utrditi pravico do stanovanja in jim omogočiti lažje reševanje stanovanjskega problema, po drugi strani pa potrebujejo tudi nestandardne oblike bivanja, npr. pribežališča, zavetišča (krizna stanovanja) in prostore, kjer je mogoča rehabilitacija: npr. stanovanjske skupine.

STANOVANJSKE SKUPINE IN PROCESI PREOBLIKOVANJA REZIDENČNIH SLUŽB

Majhne rezidenčne enote so se že ves čas obstoja duševnega zdravstva kazale kot nadomestilo ali celo alternativa velikim zaprtim azilom. Njihov pomen v sistemu skrbi za ljudi z dolgotrajnimi duševnimi stiskami pa se je radikalno povečal z uveljavljanjem politike odprtih vrat v duševnih bolnišnicah in še bolj v procesih preoblikovanja velikih zaprtih sistemov v skupnostne oblike skrbi, znane z imenom deinstitucionalizacija. Pokazalo se je namreč, da veliko prebivalcev tovrstnih ustanov nima kam, da so obtičali v zavodih deloma tudi zaradi stanovanjskih problemov in da so potrebni podpore pri vsakdanjem življenju. Tako se je v zadnjih desetletjih oblikovalo več različnih oblik rezidenčnega varstva, ki pokriva stanovanjske, terapevtske in rehabilitacijske namene tovrstnega varstva (Assioli 1988). Poznamo sprejemališča (*hostels*), stanovanje in hrano pri zasebnikih, terapevtske skupnosti, stanovanjske skupine, grozde stanovanj z jedrom (*core and cluster*), podprta ali zaščitena stanovanja in delitev stanovanj*. Pri vseh teh oblikah je mogoča zelo različna in

fleksibilna prisotnost podpornega osebja.

Te oblike podpore ljudem organizirajo različni akterji: lokalne zdravstvene ali socialne službe, zavodi ali bolnišnice, ki se preoblikujejo v skupnostne službe, pa tudi neprofitne stanovanjske organizacije in društva uporabnikov in svojcev. Za te oblike sta ne glede na nosilca dejavnosti značilni interdisciplinarnost in individualizacija obravnave, včasih pa tudi financiranja.

PRIMER ALTRINE STANOVANJSKE SKUPINE

Pri nas je bila prva stanovanjska skupina na področju duševnega zdravja ustanovljena maja 1992 za štiri oskrbovance zavoda Hrastovec-Trate. To je bila pogumna poteza, saj je bilo treba veliko entuziazma in improvizacije, potrebna pa je bila tudi podpora zavoda in Ministrstva za zdravstvo in socialno varstvo. Sedaj pod okriljem društva Altra delujeta dve stanovanjski skupini z 9 stanovalci, ki so prej živeli v zavodih ali bolnišnicah (Polje, Begunje). Opravljene evalvacije kažejo, da so stanovalci zadovoljni s spremembo v svojem življenju in s storitvami osebja. Osebje uspešno rešuje probleme obravnave, več težav pa ima z materialnimi in formalnimi pogoji delovanja, ki med drugim tudi zavirajo širitev dejavnosti. Ob ustanovitvi stanovanjske skupine so omogočili usmerjanje denarja, ki ga za bivanje stanovalcev namenjajo centri za socialno delo, prek zavoda Tisje, ker ni bilo mogoče najti načina, kako bi društvo zaračunavalo svoje storitve državi. Tečasne rešitve se stanovanjski skupini še vedno ni posrečilo nadomestiti s trajnejšo in ustrežnejšo rešitvijo. Pri tem ne gre samo za problem ureditve statusa, ki bi omogočal širjenje dejavnosti; če kakšen zavod posodi stanovanjski skupini status, s tem avtomatično določi tudi ceno in obseg dela osebja in bivanja stanovalcev. Drug problem, s katerim se srečujeta stanovanjski skupini, so stanovanja. Eno izmed stanovanj ima namreč stanovanjska skupina najeto na trgu podnajemniških stanovanj (1.050 DEM mesečno), drugega pa je ena od ljubljanskih občin dodelila društvu, medtem ko čaka na denacionalizacijo. Pri

obeh rešitvah obstaja možnost, da stanovalci čez noč izgubijo streho nad glavo, kar je za ljudi z psihosocialnimi težavami še zlasti ogrožujoče. Poleg tega pa je najmanjše stanovanja na prostem trgu velika zguba, saj bi lahko tako stanovanje izplačali že ob običajnih kreditih.

ZAKONODAJA IN MOŽNOSTI ZA UMESTITEV

Podlaga za utemeljitev stanovanjskih skupin obstaja v zakonskih aktih, tako na stanovanjskem področju kot na socialnem. V krovnem stanovanjskem zakonu so predvidena socialna in neprofitna stanovanja. V njem tudi piše, da določi merila za socialna stanovanja v posebnem pravilniku predstojnik republiškega organa za socialne zadeve v soglasju s predstojnikom republiškega organa za stanovanjske razmere. Ta pravilnik je bil sprejet, toda ne govori izrecno o stanovanjskih skupinah. Morda je priložnost za uvrstitev stanovanjskih skupin v nov pravilnik, ki ga ravno oblikujejo. Za sedaj stanovanjska politika teh možnosti ne upošteva.

O stanovanjskih skupinah eksplicitno govori Zakon o socialnem varstvu, omenja pa jih tudi Predlog programa socialnega varstva do leta 2000. Vendar manjkajo izvedbene smernice, pravilniki, zlasti pa dejanska praksa.

DEJANSKE MOŽNOSTI

Za socialna stanovanja zaenkrat ni veliko možnosti. Saj se npr. v Ljubljani za 160 razpoložljivih poteguje več kot 3.500 kandidatov. Delavcem stanovanjskih skupin, ki so oddali vloge za socialna stanovanja za nekatere stanovalce, so sporočili, da so glede na kriterije le majhne možnosti, da bi jih tudi dobili. Pri teh stanovanjih imajo privilegiran položaj družine. Nekaj točk je mogoče dobiti na invalidnost, ljudje, ki imajo dolgotrajne psihosocialne težave, a niso v invalidnem staležu, pa tako rekoč nimajo možnosti. Tudi ob spremembi pravilnika, ki bi dala prednost ljudem s dolgotrajnimi psihosocialnimi težavami, bi

to koristilo le za ustanavljanje podprtih stanovanj ali pa za stanovanja, ki bi si jih uporabniki še s kom delili. Težko pa bi bilo na tej podlagi ustanavljati stanovanjske skupine, kjer bi živelo več ljudi z neposredno podporo osebja. V stanovanjskih skupinah, kjer se stanovalci menjujejo, pa bi prišlo tudi do problema, kdo je najmenik stanovanja.

Ena od možnosti je *neprofitna gradnja*. Stanovanjski zakon predvideva neprofitno gradnjo stanovanj za posebno skupino ljudi. Torej so podane možnosti, da bi se (na pobudo centrov za socialno delo, oddelkov za okolje in prostor ali posameznih društev) ustanovljale posebne neprofitne stanovanjske organizacije z vložkom Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, ali pa da te organizacije najamejo neprofitno zgrajena stanovanja drugih organizacij za neprofitna stanovanja, vendar pa je to spet predvideno za ljudi z višjimi dohodki. Organizacija lahko najame kredit pri stanovanjskem skladu, pri čemer imajo invalidi prednost. Lahko pa se prijavi tudi za nakup stanovanj in se tako izogne ponovnem kopičenju ljudi na enem mestu. Možnost integracijskega pristopa je tudi v tem, da organizacija zgradi blok, ki ga delno oddaja drugim. Težave pri tem so, da mora neprofitna stanovanjska organizacija imeti v lasti že nekaj nepremičnin (najmanj dve stanovanji).

V diskusiji je bila izražena tudi možnost, da bi bili tudi zasebniki pripravljeni oddajati poceni stanovanja za stanovanjske skupine, če bi bili oproščeni davka.

Konverzija sredstev. Naslednja možnost, kako preskrbeti stanovanja za stanovanjske skupine in deloma za zagotovitev formalnih okvirov delovanja, je preusmerjanje sredstev iz velikih zavodov in bolnišnic v skupnostne oblike. Dejstvo je namreč, da so sredstva za to skupino ljudi kot tudi za druge, ki potrebujejo pomoč pri vsakdanjem življenju, že namenjena in uporabljana. Vprašanje je torej, kako preusmeriti ta sredstva v bolj ustrezne in uporabnikom bolj prijazne oblike varstva. Težava je v tem, da se tradicionalne zavodske oblike zaradi svoje inertnosti upirajo spremembam in da je, čeprav je stanovanjske skupine lažje

organizirati in so cenejše, težko spreminjati *status quo* in preusmeriti sredstva in ljudi v nove oblike. Denar in ljudje se lepijo na velike stavbe. Zato so potrebne dosledna politična odločitve in spodbude za socialne službe, da začnejo nameščati svoje stranke v skupnostne oblike. Ponekod poznajo sistem »dot« (npr. Anglija), kjer vsak dolgotrajni varovanec socialnega ali zdravstvenega zavoda dobi določen znesek (nekaj tisoč funtov) kot popotnico za namestitev v skupnosti.

Za pridobitev stanovanj ima država možnost nekatere nepremičnine, v katerih so sedaj zavodi, prodati ali jih uporabiti za zastavek pri formiranju neprofitnih stanovanjskih organizacij. Vsekakor pa mora vzpostaviti mehanizme, ki bodo brzdali širjenje zavodov, denar za novogradnje nameniti stanovanjskim skupinam (ki jih lahko organizirajo tudi zavodi – npr. Hrastovec je v procesu organiziranja take skupine). Vsekakor je stanovanje za državo dosti bolj likvidna naložba, saj ga je mogoče prodati, ko neha streči namenu stanovanjskih skupin, medtem ko bi to dosti težje trdili za zavod.

Druge možnosti. V diskusiji so prišle na dan tudi možnosti, kako bi lahko brez izdatne pomoči države prišli do stanovanj za ustanavljanje stanovanjskih skupin in drugih skupnostnih oblik rezidenčnega varstva. Dostikrat se namreč zgodi, da ljudje, ki so v dolgotrajnejši stiski in bi jih po institucionalni inerciji namestili v zavod, imajo stanovanje. Tako bi bilo mogoče združevati skrb za več takih ljudi (podpirana stanovanja), združiti več takih ljudi v eno stanovanje ipd. Pri duševno prizadetih bi svojci dostikrat radi prispevali nepremičnine ali sredstva, če bi to jamčilo kvalitetno skrb za njihove otroke po smrti. Da te možnosti ostajajo skoraj neizkoriščene, moramo iskati vzrok v tem, da centri za socialno delo, socialne službe v zdravstvu ali posamezna društva nimajo na voljo organizacijskih okvirov, ki bi lahko absorbirale in realizirale tovrstne pobude. Hkrati pa to tudi pomeni, da ne vedo, kako bodo pridobile denar za financiranje strokovnega dela na tovrstnih projektih.

SKLEPI

1. Urejene stanovanjske razmere so pogoj duševnega zdravja, še zlasti pa rehabilitacije in re-integracije v družbene tokove.

2. Stanovanjske skupine so ena izmed ustrežnejših, uporabnikom prijaznejših in vsaj na dolgi rok varčnejših oblik rezidenčnega varstva.

3. Eden glavnih problemov, s katerim se stanovanjske skupine dandanes srečujejo, je njihov nedorečen in neurejen status, pa tudi nejasen organizacijski okvir. To onemogoča njihovo normalno delovanje, zlasti pa nadaljni razvoj tovrstne oblike varstva.

4. Stanovanjski fond za stanovanjske skupine bi bilo mogoče pridobiti na naslednje načine:

- z vključitvijo stanovanjskih skupin med kandidate za socialna stanovanja,
- z ustanavljanjem neprofitnih stanovanjskih organizacij, ki bi gradile stanovanja za ta namen,
- s preusmerjanjem in konverzijo obstoječih sredstev, namenjenih za varstvo skupin prebivalstva, ki potrebujejo rezidenčno varstvo (z uporabo sredstev, namenjenih za novogradnje različnih zavodov, za nakup stanovanj, s prodajo nepremičnin, zastavljanjem nepremičnin pri ustanavljanju neprofitnih stanovanjskih organizacij),
- z mobilizacijo obstoječega stanovanjskega fonda za te namene (npr. oprostitvijo od davkov za oddajanje stanovanj v ta namen, organiziranjem podpore ljudem, ki živijo v svojih stanovanjih, omogočanjem »zastavljanja« lastnih stanovanj za vstop v stanovanjsko skupino itn.).

5. Status stanovanjskih skupin je tako zelo pomanjkljivo opredeljen, da skoraj onemogoča njihovo delovanje, še zlasti pa širjenje dejavnosti in ustanavljanje novih. Nosilci ustanavljanja stanovanjskih skupin in drugih oblik skupnostnega rezidenčnega varstva so lahko službe socialnega varstva, socialni in zdravstveni zavodi, društva ali neprofitne stanovanjske organizacije.

6. Z usodo stanovanjskih skupin je recipročno povezana usoda socialnih zavodov: večje kot bodo kapacitete stanovanjskih skupin, manjše bodo kapacitete zavodov. Vendar je potrebna za vzpostavitev takega

procesa trdna politična volja in odločitve (program preoblikovanja kapacitet, materialne spodbude in restrikcije ipd.).

7. Pri delovanju in ustanavljanju stanovanjskih skupin so smiselno razdeljene naloge različnih sektorjev in ravni države, tako da sektor socialnega varstva na državni ravni zagotovi organizacijske smernice, strokovno podporo in zagonska sredstva (nova ali konvertirana sredstva), na lokalni ravni tekoča sredstva (obstoječa sredstva za oskrbnino), sektor stanovanjske politike pa dostop do stanovanj.

PREDLOGI

1. Zastaviti razvoj stanovanjskih skupin kot enega izmed kratkoročnih strateških ciljev in prioritet ministrstva:

- z oblikovanjem programa preoblikovanja kapacitet rezidenčnega varstva,
- z dajanjem prednosti pri dajanju koncesij,
- z usmerjanjem denarja za novogradnje v tovrstne oblike varstva.

2. Opredeliti formalne okvire za delovanje in ustanavljanje stanovanjskih skupin.

3. Preučiti možnosti za vključitev stanovanjskih skupin v razdeljevanje socialnih stanovanj.

4. Obstoječim stanovanjskim skupinam nemudoma podeliti dovoljenja za obratovanje ali/in koncesije.

5. Z vložki (denarja, namenjenega za novogradnje ali pridobljenega s prodajo starih nepremičnin) omogočiti zainteresiranim organizacijam oblikovanje neprofitnih stanovanjskih organizacij.

6. Oblikovati delovno telo, ki bo z evalvacijskim in akcijskim raziskovanjem spremljalo delovanje in razvoj skupnostnih rezidenčnih oblik varstva ljudi s tovrstnimi potrebami, kot tudi z informativnimi gradivi in usposabljanjem spodbujalo ustanavljanje novih skupin.

7. Koordinacija različnih sektorjev (socialnega varstva, stanovanjske politike in deloma tudi zdravstva) in ravni (državne in lokalne) državne podpore.

Vito Flaker

Opomba

* V tem primeru je pogosto tako, da lokalna oblast dodeli ali celo kupi uporabniku večje stanovanje, kot bi mu pripadalo, da lahko vanj (kot podnajemnika) vseli osebo, ki mu lahko pomaga pri vsakdanjih zagatah.

Literatura

- Perspektive razvoja skrbi za ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi težavami* (1996). Gradivo za okroglo mizo. Ljubljana: Altra.
- D. Brandon, A. Brandon (1992), *Praktični priročnik za delo z ljudmi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: VŠSD & PEF.
- F. Assioli (1988), Qualche puntualizzazione in tema di strutture intermedie. *Rivista Sper. Freniatr.* CXII, 3.
- G. Čačinovič Vogrinčič in sod. (1996), *Vpliv bivanja v stanovanjski skupini na socialno funkcioniranje oskrbovancev v primerjavi z bivanjem v psihiatrični bolnišnici*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- V. Flaker (1992), *Opis stanovanjskih skupin v Sloveniji*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti in Višja šola za socialne delavce.
- V. Flaker in sod. (1995), *Načrtovanje razvoja psihosocialnih služb na podlagi potreb ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami na področju R Slovenije*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- M. Lačen (1990), *Bivanjska skupnost*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.